

היסוד היהודי שבערביי ארץ-ישראל

א. י. ברור

השלטון לכך, וכשנכבשה הארץ לפני המושלמים הודה בנביא הערבי ובקוראן ובלבד שלא ינשלוהו מאדמתו וממחרשתו, — שבה "כל אשרי ירשתי", לפי אחד משירי החלוצים. לא אחטט בספריהם של ישראל בלקינד, מחלוצי בילו, והדומים לו ובמאמרים בעתונים שלפני ששים ושבעים שנה — ינוחו בשלום במדפי הספריות וינעם להם אבק המולדת — ואספר מזכרונותי אני. בשנת 1922 חיברתי ספר לימוד בגיאוגרפיה של ארץ-ישראל לבתי ספר יסודיים. הואיל ונסיוני בבני גיל זה מועט היה, ביקשתי מורה מבתי ספר כאלה שיש-תתף עמי בהתאמת החומר והסגנון למטרת החי-בור. חברי זה היה קנאי באמונה שהפלחים צאצאי ישראל המה, והפציר בי שאכניס משפט מעין זה: את דתם עזבו האכרים היהודים ואדמתם לא נט-שו. נסיתי להוכיח לו, שאין יסוד היסטורי לסברה זו, וכי, להיפך, "עם הארץ" היהודי נהרג על קידוש השם ממש כמו התנאים עשרה הרוגי מלכות, ובמרידות בשלטון העריצים היה הוא הכוח המזויין העיקרי. מי שמיחס לו המרת הדת לשם תועלת חמרית טועה ומטעה ואף מחלל זכרו. חברי נלחם להשקפתו כאילו היא עיקר דתו. נפרדנו והוא הפך לי לאויב-נוקם, גרם לי צרות ויסורים, ועוד בשנת 1927, כשעמד להופיע ספרי הגדול "הארץ" בהוצאת "דביר" כתב לח. נ. ביאליק, שספר זה שלו הוא, פרי רוחו. ביאליק לא הגיב על כך, אבל כתב לי: אם יש לך אויב השתדל להפכו לאוהב. לעשותו לאוהב יכולתי רק בהסכימי לדעתו.

מר אב. נ. פולק ברשימתו "מוצאם של ערביי הארץ" (מולד, סדרה חדשה, חוב' 3, נובמבר 1967) חולק על הדעה, שכבר נעקרה מלב מש-כילינו, על התנצרות המונית של יהודים בארץ והתאשלמותם עם נוצרים אחרים אחרי כשלש מאות שנה, אבל הוא בא להוכיח, שהיה "מע-בר ישיר מן היהדות לאיסלאם" (עמ')

יסודות אתניים רבים ושונים, מהתקופה הניאו-ליתית ועד ימינו, נתנו חלקם להרכב האוכלוסיה הלא-יהודית שלשונה ערבית בארצנו. על רבגו-ניות זו השפיעו גורמים גיאוגרפיים והיסטוריים. ארץ-ישראל היא רצועה בין הים והמדבר, גשר-מעבר בין אסיה ואפריקה, וביחוד בין ארצות פרת וחידקל מזה והנילוס מזה. בשלום ובמלחמה עברו בה בני עמים ושבטים רבים, מהם שנשארו בה לשיבת קבע. גם מהים, ועוד יותר מהמדבר, פלשו כובשים לארץ. מיום שקמו גלויות ישראל עלו יהודים, ובתוכם מתייהדים וצאצאיהם, כלומר יסוד אתני זר, לרגל ולשבת בארץ. במאה הרבי-עית לספירה החלה הצליינות הנוצרית ואנשי-כהונה נוצרים מבחוץ התישבו בה. כמאתיים שנה התקיימה ממלכת הצלבנים. למושלמים מקודשת ירושלים, וה"חוגגים" פקדוה בדרכם לחיג'אז או בשובם משם, ומהם שנתקעו בארץ, אפילו בימי המאנדאט הבריטי. דמם של תושבי הארץ, וביחוד בערי הקודש וערי החוף, מעורב מכל היסודות הללו, ובידי המדע אין אמצעי בדיקה לעמוד על כמותם ואיכותם של היסודות השונים מעין האמ-צעים שיש לכימאים. מכאן כר נרחב להשערות לחוקרים, מומחים, ואף להדיוטות המושכים בש-ביל חוקר, וכן לתעמלנים ולפובליציסטים.

השוקדים על תולדות עמנו בארץ והכואבים על דלדולה מיהודים, מעונינים בבעיה, כמה מהיסוד היהודי נבלע באוכלוסיה הערבית. בימי שתי העליות הצינוניות הראשונות, ועוד בראשית שנות העשרים, רווחה בקרב משכילים לאומיים הדעה כי הערביים בארץ, וביחוד הפלחים, אחים לנו. ולא רק מכוח הערבות הכלל-אנושית לפי תורתנו או ה"אחוות" לפי הכרות המהפכה הצרפתית הג-דולה, ולא רק מפני שהערבים בכלל הם "ישמע-אלים", וישמעאל בנו של אברהם אבינו הוא, אלא מכוח סברה שהאכר היהודי לא נטש את אדמתו, נחלת אבותיו, אלא נטבל לנצרות, כאשר הכריחו

לא התקוממו יהודי ארץ-ישראל נגד הביזאנטים. השומרונים התקוממו פעמיים — יתכן שהיו מרורי-בים וחזקים מהיהודים. ברדיפת היהודים היו הפור-גות. השלטון היה זקוק להם בכמה מענפי המלאכה והמסחר, ביחוד המסחר הבינ-לאומי. בשנות ההפוגה התאושו היהודים ויכלו לבנות בתי כנסיות יפים. הצטרפות היהודים לפולשים הפרסיים במלחמה בביזנטים וברדיפת הנוצרים בשנות 610-629 הביאה עליהם שואה. הירקליוס קיסר נשבע שלא יפגע ביהודים לרעה בשובו להלחם בפרסים, כדי שהיהודים לא יעזרו לאויביו. ואולם אחרי שנצח התירה לו הכנסייה את שבועתו. איר-מה היתה נקמתו ונקמת האוכלוסייה הנוצרית ביהודים. הטבח עשה רושם על ראשי הכנסייה ולכן קבעו צום בכל שנה כדי לכפר על הפרת שבועת הקיסר. צום הירקליוס התקיים מאות בשנים, גם כשלא היה עוד זכר לביזנטים בארץ ושכנותיה. כשכבשו המוסלמים בשנת 636 את הארץ לא היה עוד משקל מדיני או דימוגרפי ליהודים שבה. מר פולק ממעט את תוצאות הטבח בהעירו שיהודים נמלטו להרים ולמדבר. כמה זמן יכלו לשבת שם בהיות הארץ בידי הנוצרים הנוטרים להם איבה ונקם? את המקור להתאשלמות יהודים רבים בירושלים ובארץ כולה גילה מר סולק בפירוש רב סעדיה גאון לספר דניאל. בפרק י"א ל':... ושב וזעם על ברית קודש ועשה ושב ויבן על עזובי ברית קודש. וב-פירוש רס"ג: ושב וזעם — "על ישראל ויטלטלם מארץ-ישראל"; ויבן על עזובי ברית קודש — "הם הישמעאלים שבירוש-לים וחללו אחרי כן המקדש המעוז" (על ידי פולחנם בהר-הבית). פולק מביא רק מה שלא הבלטתי כאן. אילו רשם "ויטלטלם מארץ-ישראל", לא היה מקום להשערה שהיו מומרים לאס-לאם יהודים בירושלים. לפסוק י"א ל"ו מביא מר פולק: "ויעשה הבורא כלה ונחרצה ברשי-ישראל", והכוונה לפי דעתו, ליהודים שהתאסלמו. ואולם בנוסח שלפני ("מקראות גדולות") כתוב "באויבי-ישראל", ובוזה נפלה ההשערה על יהודים משומדים לאסלאם בארץ-ישראל. ועוד

299 טור ב' פסקה ב'), כלומר לגזרות שמד הביזנטיות לא נכנעו, אבל לדת החדשה נתפתו. הוא אינו מדבר על אכרים יהודים שלא נטשו אדמתם ונטשו דת אבותיהם. היקף השמד מצומצם לפי דעתו יותר מאשר לפי בלקינד וחברי הנזכר, והמומרים היו בעיקר עירוניים, ודוקא בירושלים. חולק אני על הוכחותיו המדעיות, והן נראות לי כרקמת קורי עכביש שלא תעמוד בפני משב קל של הגיון היסטורי. סברות אלו אינן עניין לויכוח מדעי גרידא, ויש להן הדים ושלוחות בזירה הבינ-לאומית וראוי שהרבים את ריבנו ישימו לב לעובדות היסטוריות שאין לסלפן או להכחישן.

לדעת מר פולק "הצליח הישוב (עד אמצע המאה הרביעית) להתאושש עד כדי למחות במי-דה מרובה עקבותיהם של שני החורבנות" (מרד חורבן הבית ומרד בר-כוכבא). הוכחתו במחלוקת בין שני אמוראים מאמצע המאה השלישית, רבי יוחנן ורבי (א) לעזר (ירושלמי, דמאי ב', א'). זה סובר שרוב ארץ-ישראל בידי ישראל וזה שרו-בה בידי עכו"ם. יש בכך נפקא מנה לדינא. מר פולק נוטה לדעה האופטימיסטית ושוכח, כי אחרי פולמוס אדריאנוס וגזרת ביטול המצוות ולימוד התורה שרדו ביהודה רק ישובי יהודים מעטים וכי בישובים מעורבים היה רוב של נכרים. אילו היה ישוב יהודי מבוסס באחת הערים, לא היו סנהדרין והתנאים נודדים לגליל. הר שומרון היה "מטלית של כותים", ובשרון היו היהודים מיעוט בערים, וביחוד בקיסרין הבירה. היתה שאלה אם בין יהודה והגליל מפסיקה "ארץ העמים" ותרומה העוברת מהגליל ליהודה נטמאת בטומאת ארץ-העמים. בגליל היה רוב יהודי בהר ובעמק הירדן, ולא בשפלת החוף. לאורך החוף היתה רצועה טמאה. יתכן שהמחלוקת היתה רק על הגליל ולא על ארץ-ישראל כולה, שהקיפה גם את עבר-הירדן, שבו היו אחרי שנת 70 יהודים מעטים פרט לגולן. בשנות 3-351 היה מרד יהודי בגליל עקב הרדיפות של השלטון הנוצרי. את היקף החורבן נוכל לשער לפי קינת הקליר על כ"ד משמרות הכהונה וישוביהן. מאז עד שנת 610

ופלחים רבים דוברי ערבית במערבו. הם היו נוצרים, אבל רק מעטים עמדו בדת אבותיהם שנים שלווה דורות אחרי הכיבוש. הלשון הארמית של רוב תושבי הארץ נדחקה ונשכחה ומקומה תפסה הלשון הערבית.

יתכן שמדידות אנתרופומטריות של שלדי יהודים ומושלמים מן המאות הראשונות לספירה הנוצרית ומראשית התקופה הערבית, ובהקבלה לכך מדידות ובדיקות דם בימינו, יבררו משהו על היסוד היהודי בתערובת של לא-יהודים בארץ. בפרצופי ערביים נמצא פני יהודים אצילות, טיפוס הרצל, בקרב שיכים בידוים במדבר המזרחי, ולא בכפר ובעיר. טיפוס שומרונים קשה למצוא בקרב העירונים והכפריים בהר אפרים — משמע שאחוז השומרונים שנשמעו במושלמים אינו רב, הם גהרגו במדידות נגד הנוצרים כמונו. ויותר מאשר מהאנתרופולוגיה נוכל ללמוד מהשוואת הידיעה הטכנית היהודית בחקלאות ובמלאכה בתקופת התלמוד עם זו של הערבים. נניח שהאכר היהודי בארץ נטש את דתו ולא נטש את אדמתו, אבל מדוע שכח את העיבוד האינטנסיבי ומיני הגידולים הרבים שהיו מצויים בארץ בימי היהודים ואף בימי הכנענים? הובל היה קניין יקר, ולא רק האורגני מהבהמות אלא אף אפר תנורים וכירים — באשג עדיין לא השתמשו. חז"ל דנו הרבה בבעלות ובמקח וממכר של סחורה זו. הוגו שו לפנייהם סכסוכים בין אכרים אפילו על מה שהניח עדר בדיר בלילה אחד. ולענין הוצאה בשבת: זבל וחול הדק כדי לזבל קלח שלכרוב (המוציא כמות כזו מחלל את השבת, משנה שבת, ה, ה). משמע שזיבלו כל קלח בפני עצמו. וכאשר עלו חלוצי החקלאות היהודית המחודשת לארץ וזיבלו את שדותיהם וכרמיהם היו לצחוק בעיני הפלחים השכנים. בכפריהם הצטברו ערמות זבל מאות שנים: רק אחרי כמה שנים החלו למכרן ליהודים, כי בתחילה נהנו כשלקחו אותן בחינם. האכר היהודי השתמש במשקו בעגלות עוד בימי המלכים. "כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר", אומר הנביא עמוס (ב, י"ג). העגלה הראשונה בתקופה החדשה עלתה לירושלים בסתיו 1869,

עמוד שעליו נשען בנין הקלפים על יהודים שנטו מעו במושלמים בארץ: דניאל ב' מ"ג. רס"ג מיחס הממלכה הרביעית שחזה דניאל לאימפריה המושלמית. לפי דניאל היא מעורבת מברזל וחרס שאינם מתחברים ונדבקים זה בזה. לדעת רס"ג הכוונה, שעמים שונים יושבים בתוך הישמעאלים וביניהם "זרע ישראל". במסקנתו של מר פולק שתי טעויות: א) מדובר על רחבי החליפות בסוף המאה התשיעית ולא על ארץ ישראל; ב) אין הוכחה שהכוונה ל"זרע ישראל" שהשתמדו ועדיין הם קבוצה נפרדת בעם הערבי. קיצורו של דבר: ההשערה בנויה על אדני בזהו ממש כסברותיהם של בלקינד ולמדנים כמוהו שישבו סמסטר או שנים על ספסל האוניברסיטה בחארקוב.

ערבים ממש, לא רק במובן בני הערבה או המדבר, כבר ישבו במאה התשיעית שלפני הספירה על הספר המזרחי של הגלעד ובימי גלות בבל כבשו הנבטים את הר שער המזרחי ואחר כך חדרו לספר הדרומי של ארץ ישראל המערבית. בפולמוס אספסיאנוס וטיטוס עזרו לרומים, ובאג"ד דות החורבן יש הד לאכזריות הישמעאלים בפליטי חרב היהודים. אחרי חורבן הבית וביחוד אחרי תבוסת בר-כוכבא, החלו לחדור ליהודה גופה ולהאחז בכפרים נטושים של יהודים שנהרגו או נמכרו לעבדים או נמלטו מידי הרומיים. בתלמוד בבלי, מסכת כתובות (קיב ע"א) מסופר שרבי יהושע בן לוי נקלע לגבלא וראה בכרמי הגפן אשכולות גדולות כראש עגל, אמר: "ארץ ארץ, הכניסי פירותיך! למי את מוציאה פירותיך — לערביים הללו שעמדו עלינו בחטאותינו?" לא חשוב אימתי התרקמה אגדה זו — בודאי אחרי דורו של רבי יהושע בן לוי, שחי במחצית הראשונה למאה השלישית: כנראה במחצית השנייה למאה הרביעית — אלא חשוב הרקע: ערבים על אדמת יהודים בעבר הירדן המערבי לפני שנת 400. בעבר הירדן המזרחי היה רוב ערבי כבר במאה השלישית, ובסוף המאה נקראו הגלעד והבשן רשמית "פרובינציה ערבייה", והשם נקלט גם בספרות חז"ל. הכובשים שעלו מחצי האי ערב מצאו ארץ ערבית ברובה ממזרח לירדן ובדוים

ירדה לדרגה פרימיטיבית, למשל עיבוד העורות. עוד לפני יובל שנים פרסו במקום דריסת רבים, עור שהופשט מהבהמה, וזה היה עיבודו, כולו או רובו. נשכחה הבורסקאות של ימי קדם. אילו היה חלקם של צאצאי יהודים באוכלוסיה הערבית גדול, לא היתה נסיגה כזו אפשרית. ארץ-ישראל כמעט לא תרמה דבר לתרבות ולספרות הערבית בתקופת זהרן. יש טוענים שימי שבת הערבים בארץ מרובות משנות ישראל בה והכנענים אבות-אבותיהם. ברם לא לוח השנים קובע זכותו של עם אלא פעולתו בהן. מפרי רוחנו בשנות שבתנו בארץ גיוון כל המין האנושי, וימי הערבים בארץ דלים מאפס מעש ואין להם זכר בהיסטוריה.

לצפת ב-1919, מי יודע כמה דורות בארץ לא זכו לראות את הפלא של "קארוסה" על ארבעת גלגליה. בתחום ארץ-ישראל ההיסטורית קיימים עד היום כפרים שבהם מובאים העמירים מהשדה לגורן על גבי חמורים וגמלים.

בניגוד ללבנון ובקעת השלחין של דמשק היתה החקלאות בארץ-ישראל הערבית בדוית למחצה. בדוים ירשו את אדמת היהודים והארמים זמן רב אחרי שניטשה, ושיטת העיבוד של הבעלים ה-קודמים לא למדו. עצלים היו מלהתאמץ. משטר הקרקעות בארץ, העדר הקניין הפרטי המוחלט בשדות הכפר וחילופי הבעלות על החלקות בכל שלוש-ארבע שנים, מנע התקדמות. גם המלאכה